

**T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI**

GAZETECİLİK

BASININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ
321GM0023

Ankara, 2011

-
- Bu modül, mesleki ve teknik eğitim okul/kurumlarında uygulanan Çerçeve Öğretim Programlarında yer alan yeterlikleri kazandırmaya yönelik olarak öğrencilere rehberlik etmek amacıyla hazırlanmış bireysel öğrenme materyalidir.
 - Millî Eğitim Bakanlığınca ücretsiz olarak verilmiştir.
 - **PARA İLE SATILMAZ.**

İÇİNDEKİLER

AÇIKLAMALAR	ii
GİRİŞ	1
ÖĞRENME FAALİYETİ-1	3
1. BASININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	3
1.1. İlk Çağ'da Haberleşme.....	4
1.2. Orta Çağ'da Haberleşme	6
1.3. Basını Oluşturan Teknik Olanaklar	7
1.3.1. Yazının İcadı	8
1.3.2. Kâğıdın İcadı	9
1.3.3. Matbaanın İcadı.....	11
1.4. Yeni Çağ'da Basın Yayın Hareketleri.....	16
1.4.1. Matbaanın İcadıyla Değişen Avrupa.....	16
1.4.2. XVI. Yüzyılda Süreli Yayınların Doğuşu	16
1.4.3. XVII. Yüzyılın Genel Görünümü.....	17
1.4.4. XVII. Yüzyılda Avrupa'nın Genel Görünümü	17
1.4.5. İlk Gerçek Gazeteler.....	18
UYGULAMA FAALİYETİ.....	19
DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ.....	20
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME.....	21
ÖĞRENME FAALİYETİ-2.....	22
2. MODERN BASIN DÖNEMİ.....	22
2.1.XVIII. Yüzyılda Basın Hareketleri	22
2.1.1. Günlük Gazetelerin Kurulması.....	23
2.1.2. Muhalefet Gazeteciliğinin Doğması.....	25
2.1.3. Gazetelere İlanın Girmesi.....	26
2.1.4. Edebi Gazeteciliğın Doğması	26
2.2. Haber Ajanslarının Doğuşu	27
2.2.1. Avrupa Haber Ajansları	28
2.2.2. Amerikan Haber Ajansları	30
2.3. XX. Yüzyılda Kurulan Haber Ajansları	31
2.3.1. Agence France Press	31
2.3.2. Tass-Itar.....	32
UYGULAMA FAALİYETİ.....	33
DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ.....	34
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME.....	35
MODÜL DEĞERLENDİRME	36
CEVAP ANAHTARLARI.....	37
KAYNAKÇA	38

AÇIKLAMALAR

KOD	321GM0023
ALAN	Gazetecilik
DAL/MESLEK	Alan Ortak
MODÜLÜN ADI	Basının Doğuşu ve Gelişimi
MODÜLÜN TANIMI	Basının doğuş ve gelişim sürecini inceleyerek, toplumsal gelişme üzerindeki etkisini yorumlayabilme yeterliğini kazandıran öğrenme materyalidir.
SÜRE	40/ 32
YETERLİK	Basının toplumsal gelişme üzerindeki etkisini yorumlamak.
MODÜLÜN AMACI	Genel Amaç: Bu modül ile, basının doğuş ve gelişim sürecini inceleyerek, toplumsal gelişme üzerindeki etkisini yorumlayabileceksiniz. Amaçlar 1.Basının doğuşu ve gelişim sürecini inceleyebileceksiniz. 2.Modern basın dönemindeki gelişmeleri inceleyebileceksiniz.
ÖĞRENME ORTAMLARI VE DONANIMLAR	Ortam: Sınıf, işletme, kütüphane, ev, bilgi teknolojileri ortamı, basın müzesi, Gazeteciler Cemiyeti, sinema, tiyatro, konferans gibi kendi kendine ve grupla çalışabileceğiniz tüm ortamlar Donanım: Bilgisayar donanımlı atölye, projeksiyon, internet, süreli ve süresiz yayınlar, ansiklopediler, kaynak kişiler, kitle iletişim araçları
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	Modül içinde yer alan her öğrenme faaliyetinden sonra verilen ölçme soruları ile sınıf içinde oluşan tartışma ve karşılıklı fikir alışverişleri sonunda kendinizi ölçerek değerlendireceksiniz.

GİRİŞ

Sevgili Öğrenci,

İlk Çağlardan günümüze kadar uzanan süreçte insan, daima çevresinde olup bitenleri öğrenmek ve kendi yaşadıklarını başkalarına iletme ihtiyacını duymuştur. İnsanın kafasından geçenleri diğere insanlarla paylaşma isteği günümüz haberciliğinin temelini oluşturmuştur.

Basın yayın tarihini genel uygarlık tarihinden ayırmak, mümkün değildir. Bir ülkenin basın ve yayın hareketleri daima o ülkenin siyasal rejimine paralel olarak gelişmiştir. Yüzyıllar boyunca sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve teknik alanlardaki tüm gelişmeler basına daima yön vermiş, biçim kazandırmıştır.

Tarih yazı ile başlar. Bu nedenle geçmişin dile getirilmesinde ve gerçeğin ortaya çıkarılmasında en önemli araç yazı olmuştur. Daha sonra kâğıt ve matbaa yazılanların çoğaltılmasını ve gelecek kuşaklara ulaştırılmasını sağlamıştır.

Bu modül ile dünyada basın-yayın alanındaki gelişmeler hakkında bilgi sahibi olacak, bu sayede günümüz basınını daha iyi anlayacak ve basın tarihi bilinci kazanacaksınız.

Modülü bitirdiğinizde meslek hayatınızda ihtiyaç duyacağınız, genel kültürün yanında analiz ve sentez yeteneği, yorum yapma, çok yönlü düşünme, araştırma yapma gibi becerilerinizi de geliştireceksiniz.

ÖĞRENME FAALİYETİ-1

AMAÇ

Basının doğuşu ve gelişim sürecini inceleyebileceksiniz.

ARAŞTIRMA

- Orta Çağ'da Avrupa'nın genel görünümü hakkında bir araştırma yapınız.
- Orta Çağ'da müslümanlığın rolü hakkında bir araştırma yapınız.
- Uygarlık tarihini etkileyen önemli icatları araştırınız.

1. BASININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Geniş anlamda basın; her çeşit haberi ve fikri, belirli periyotlarda basarak, topluma ulaştıran tüm yayın ürünleridir. Günlük basın ürünlerine gazete, haftalık, on beş günlük, aylık vb. basın ürünlerine de dergi denir.

Tarihin kaydettiği dönemlere kadar uzanabilen bilimiz, bize insanların toplum içinde yaşadıklarını, insan hayatının toplum hayatıyla birlikte süregeldiğini göstermektedir. En ilkel toplumlardan en ileri toplumlara kadar her zaman ve her yerde insanlar aileleri ve çevreleri ile iletişim halinde olmuştur. Toplumun bireyi olan insan, daima çevresinde olup bitenleri öğrenmek, kendi başına gelenleri başkalarına duyurmak, bunlar üzerinde düşünmek ve düşündüklerini de başkalarına iletmek ihtiyacını duymuştur. İşte bu ihtiyaç; yani yaşanan anda olup bitenleri öğrenme merakı haberleşme eylemini yaratmıştır.

Biri alıcı, diğeri verici olarak nitelendirilen iki kişi, iki taraf arasında, herhangi bir aracı olmadan yapılan bu tür haberleşmeye, doğrudan doğruya haberleşme denir. Bu tür haberleşmenin başlıca özelliği sözlü oluşudur. İki taraf arasında ani ve karşılıklı bir diyalog kurulmakta, haberin yayılma alanı gerek zaman, gerekse mekân yönünden çok sınırlı olmaktadır.

Bir haberlerin diğeri kişilere; yani üçüncü şahıslara da aktarılması mümkündür. İşte bu haberleşme eyleminin en eski, en etkin ve en yaygın aracı, özellikle yazının icadından günümüze kadar çeşitli aşamalar geçiren ve yirminci yüzyıl dünyasında dördüncü kuvvet olarak nitelendirilen basındır.

Basını kısaca haberleri toplama ve bu haberleri yayma aracı olarak tanımlayabiliriz. Konuya bu açıdan bakınca basının ilk insan topluluklarıyla yaşıt olduğunu görmekteyiz.

İnsanlar birbirleriyle haberleşme ihtiyacındadır ve insanlar arasındaki ilk haberleşme işaretleşme ile başlamıştır. İlkel toplumlarda yüksek tepeler üzerinde ateş yakarak ,(Bazı Kızılderili kabilelerinde bu gün hâlâ görüldüğü üzere) uzaklardan belirlenecek şekilde duman çıkartarak, Afrika yerlilerinde olduğu gibi tam tam çalarak, işaretler ve seslerle doğrudan

doğruya yapılan bu kişisel haberleşme yanında, haberlerin ulaştırılmasının mekânla ilgili olduğu, araya uzun mesafeler girdiği zamanlar, doğrudan doğruya haberleşmenin sosyal bağın devamlılığını sağlamaktaki yetersizliği anlaşılabilir, yaya veya atlı haberciler gönderilmesi zorunluluğu doğmuştur.

Marka Polo'ya göre, Moğol İmparatorluğu haber ulaştırma işinde iki yüz bin attan yararlanmıştı. Yunanlıların Persleri yenilgiye uğrattığı haberlerini kırk iki kilometrelik bir koşudan sonra Atina'ya ulaştıran bir yaya habercidir.

Ancak haberlerin yaya veya atlı haberciler aracılığıyla ve kişiden kişiye aktarılacak suretiyle iletilmesinde bazı sakıncalar ortaya çıkmış, iletilen haberin anlamının değiştiği, çoğu kez söylenti haline geldiği, habercilerin haberleri genellikle kendi ihtiyaç ve amaçlarına göre dönüştürdükleri görülmüştür. Bu sakıncaları ortadan kaldırmak amacıyla bazı toplumlarda insan hafızasına ağırlık ve önem verilmiş, haberlerin ezberlenmesi yolu seçilmiştir. Örneğin, İnkaların ülkesi olan Peru'da haberlerin ezberlenerek ulaştırıldığı, habercilerin bulunduğu haber konaklarının bulunduğu, birbirleriyle bir konakta buluşan habercilerin birlikte diğer konağa koşana dek haberleri ezberledikleri, tarihi bir gerçektir.

Yazının icadına kadar bu şekilde biçimlenen doğrudan doğruya haberleşme eylemi, yazının icadından sonra dolaylı haberleşme şekline dönüşmüş, insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin içeriği değişmiş, bu ilişkiler daha karmaşık bir durum kazanmış, yazı haberin kaynağına dönebilmeyi sağlayan sağlıklı bir araç olmuştur.

Yazının icadından sonra haberleşme eylemi de birçok aşama geçirmiş, daha ileri toplumlarda uygarlığın evrimine paralel bir gelişim göstererek önce basını, sonra da teknik, ekonomik, sosyal, hukuki ve kültürel olanaklardan yararlanarak, çağdaş basını oluşturmuştur.

1.1. İlk Çağ'da Haberleşme

İlk Çağ haberleşmesinde karşımıza gazetelerin ataları sayılan elle yazılan duvar gazeteleri çıkmaktadır;

İsrail tarihçisi Flavius Josephe, Babilonyalılarda kamu ile ilgili olayları günü gününe yazan vakanüvislerden ve bunları duvar gazetesi halinde şehrin çeşitli yerlerine asan görevlilerden söz etmektedir. Flavius'a göre bu duvar gazeteleri sonradan fırınlanmış çamur tabletler olup bu tabletlere doğal ve sosyal olaylar kaydedilmiştir.

Louvre Müzesi'nde saklı bazı Mısır papirüslerinden, III. Thoutmes'in bakanlarından birinin bir gazetede çıkan yazıyı tekdüz ettiği anlaşılmaktadır. Başka bir papirüs, Firavun Amarsis'in gazetelerin taşlamalarına dayanamayıp kahrından öldüğünü yazmaktadır. Türen Müzesindeki bir diğer papirüste III. Ramses'e hücum eden gazetelerden söz edilmektedir. Çinlilerin 4000 yıl öncesinden beri bir çeşit gazeteye sahip oldukları Voltaire tarafından iddia edilmektedir.

Eski Yunan sitelerinde günlük olaylarla ilgili haberleşmenin nasıl yapıldığı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Agora denilen meydanlarda öğrenilen haberleri halka bağıarak bildiren ve bunların tartışmasını yapan görevlilerin varlığı bilinmektedir. Bu sitelerde tarihi olayların yazıldığı Oriler ile günlük olayların yazıldığı Efimeritler ilkel gazete niteliğindedir.

Atina'da Solon, Sparta'da Lykurgos yasalarıyla tanrılara sövülmesi yasaklanmış, ahlaka, dine ve siteye zarar verici nitelikte yayın yapanlara cezalar uygulanmıştır.

Eski Roma'da bir yıllık olaylar rahipler tarafından beyaz levhalar üzerine yazılır, sonra bu yıllıklar başrahip tarafından tapınağın duvarlarına asılarak halka duyurulurdu. Ancak Roma İmparatorluğu genişleyince bu yıllıklar ve levha usulü, ihtiyacı karşılayamaz olmuş, eyaletlerde yaşayan insanları da aydınlatma zorunluluğu duyulmuştur.

- Julius Sezar zamanında (M.Ö. 100-44) imparatorluk ölçüsünde bir kamuoyu yaratmak amacıyla Senato oturumlarına ait tutanakların (Acta Senatus) adıyla yayımlanması emredilmiş, böylece siyasal olaylar ve haberlerin halka duyurulması yolu açılmıştır.
- Bir süre sonra gayet çabuk bir gelişme olmuş, bu günkü resmi gazetelerin ilk şekli olan (Acta Publica) adlı bir sayfalık bültenler ortaya çıkmıştır. Sezar'ın Konsüllüğü zamanında (Acta Urbis) ve (Acta Urbana) adında bir çeşit resmi gazete yayımlanmıştır.
- M.Ö. 59 yıllarında yine Sezar'ın buyruğuyla halkı ilgilendiren günlük önemli olayları kapsayan (Acta Diurna) adıyla bildiriler yayımlandığına dair kesin bilgiler mevcuttur. Elle yazılan bu bültenlerde önemli sosyal ve siyasal olaylar, evlenmeler, iflaslar, idamlar, cenaze törenleri, yangınlar, çok yaşayanlar, seçimler, plebisit ve kamuoyunu ilgilendiren anlaşmalar, kanunlar ve yabancı devletlerle yapılan ittifaklar, denizcilikle ve askeri savunma ile ilgili konular yer aldığı gibi, bir göktaşının düşmesi ve ya benzeri afetlerden spor gösterilerine, gladyatör oyunlarına, ikiz ve ya üçüz doğuranlara kadar çeşitli günlük olaylarla ilgili haberlere de değiniliyordu. Acta Diurna'daki haberleri toplayan özel görevliler vardı. Toplanan haberler de yetkili makamların resmen verdiği bilgilere dayanıyordu.

Bir çeşit duvar gazetesi olan Acta Diurna'lar halkın görebileceği şekilde, kentin belli başlı yerlerine asılıyor, evlere gönderiliyor, diğer eyaletlere yollanıyordu. Ayrıca gerektiğinde başvurulmak üzere, tarih sırasıyla koleksiyonları yapılarak saklanıyordu. Acta Diurna'lar bu günkü gazetelerin atası sayılmaktadır. Bu bakımdan genel anlamda haberleşme sanatını düzenleyenlerin Romalılar olduğunu söyleyebiliriz.

Bunlardan sonra Epistolier denilen, resmi veya yarı resmi mektup yazarları ortaya çıkmıştır. Bunlar haberleri önce yazıyor, iletiyor, bazen de mektuplarında nükteli fıkralar anlatıyorlardı. İlkel olmakla birlikte Epistolier'ler gazeteciliğin her türünü yaratmışlardır. Bunlar bazen övücü, bazen yeric yazılar yazmışlar, bazen de sadece haber vermekle yetinmişlerdir.

Acta Senatus'ler, Roma İmparatoru Tiberius (M.S. 14-37) zamanına kadar devam etmiştir. Tiberius şüpheli ve evhamlı olduğundan senatoda konuşulanların halk tarafından öğrenilmesini sakıncalı görmüş ve bu yayınları durdurmuştur.

Acta Diurna'lar ise Roma'nın Cermenler tarafından istilasına kadar birkaç yüzyıl yayımlanmıştır.

1.2. Orta Çağ'da Haberleşme

Orta Çağ'da düzenli haber yayan ve gazete niteliğinde olan bir yayının Çin'de yapıldığını tarihsel belgelerden öğreniyoruz. Dünyanın en eski gazetesinin M.S. 911. yıllarda Pekin kentinde kurulan ve günümüze kadar yıllardır yayımını sürdüren (King Pao) gazetesi olduğu eskiden beri savunulmaktadır. Aynı tarihlerde Avrupa kıtasında böyle bir yayım organından söz edilmemektedir.

Çin'de yayımlanan bu en eski gazetenin geçirdiği aşamalar hakkında, Encyclopaedia Britanica'da ilginç bilgiler vardır.(sh.235) Bu bilgilere göre, özel görevlilerce çıkarılan, bir nevi saray bildirisi olan bu ilk gazete, rapor anlamına gelen Pao adını taşıyordu.

İlk Çağ'da Yunan sitelerinde ve özellikle Roma İmparatorluğu döneminde yazılı haber bültenleri olmasına rağmen Orta Çağ Avrupa'sında yazılı haber yerine, çevresi sularla çevrili kentler ve şatolar arasında haber taşıyan sözlü haberciler vardır. Bu dönemde haber taşıma işi önceleri gezgin saz şairleri ve gezgin satıcılar tarafından yapılmaktadır. Bunlar öğrendikleri haberleri, hatta dedikoduları başka kentlere ve şatolara ulaştırmaktaydılar.

Artık büyük ve merkezi imparatorluklar yıkılmış, yerlerine küçük derebeylikler kurulmuştur. Orta Çağ'da devlet idaresinin temelleri, derebeylik sistemine dayanmaktaydılar. Hür düşüncenin yerini taassubun alması sonucu bazı okullar kapatılmış, okuma yazma bilenlerin sayısı azalmıştır. Yalnız halk değil, senyörler bile okuma yazma bilmekten yoksundur. Örneğin, Şarlken bile okuma yazmayı, imparator olduktan sonra sarayında çocuklar için açtığı okulda öğrenmiştir. Bu nedenle, İlk Çağ'da Yunanistan'da, özellikle Roma'da düzenli haber bültenleri mevcut olduğu hâlde, Orta Çağ'da düzenli ve yazılı haber bültenlerine pek rastlanmamaktadır.

Orta Çağ'da Haber Mektupları

İşte bu koşullar altında ilk haberleşme, haber mektupları ile başlamıştır. Batıda basın tarihinin gerçek başlangıcı XIII. Yüzyılda Nouvelle A La Main (Elde dolaştırılan haber) denen, küçük haber mektuplarının ortaya çıkışıyla olmuştur. Artık Avrupa'da yaşayan insanlar olup bitenleri öğrenmek, fikir, sanat ve ticaret çevrelerinde geçen olayları haber almak ihtiyacını duymaya başlamışlardır. Bu arzu ve ihtiyaç, yeni bazı müesseselerin doğmasına olanak sağlamıştır. Haber mektupları da bunlardan biridir. Bu bakımdan haber mektupları gazetenin öncüleridir. Haber mektupları sosyal, siyasal, ticari ve ekonomik nedenlerle uyanan merakın etkisiyle doğmuş belgelerdir. O zaman bu mektuplar Venedik'te hükümetin emriyle yazılıyor, kopyaları memleketin çeşitli bölgelerine gönderiliyordu.

İlk haber mektuplarının ne zaman yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ülkeler arası ticaret yapanlar, savaşlar hakkında bilgi almak isteyen devlet adamları, din ve sanat hareketlerini izleyen kilise görevlileriyle, aydınlar, haber mektuplarının doğmasında etkili olmuştur.

Gazetenin öncüleri sayılabilecek ilk örnek, elle yazılan haber mektuplarıdır. Politik, ticari bilgileri kapsayan bu mektuplar, Orta Çağ'ın sonlarına doğru, özellikle büyük ticari kuruluşların çeşitli dallarında çalışanlar arasında elden ele dolaşmıştır.

Haber mektuplarının XII. ve XIII. Yüzyıllarda önemli bir ticaret ve kültür merkezi olan Venedik'te doğduğu, Müslüman ve Hıristiyan ordularının çarpıştığı İspanya'da rağbet gördüğü bilinmektedir. Ancak el yazması haber mektupları en çok Almanya ve İtalya'da önem kazanmıştır. Bu iki ülkede, asiller ve zenginler haber mektuplarına yüksek ücretler ödüyorlardı.

Bu haber mektuplarının örneklerinden biri, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki Osmanlı-Venedik Savaşları sırasında yazılan ve savaş haberlerini veren Venedik mektuplarıdır.(1536)

Haber mektuplarını hazırlayıp satanların özel habercileri, yazıcıları, dağıtıcıları vardı. Venedik'te özellikle Avvisi adı verilen haber mektupları bir ticaret konusu haline gelmişti.

1440 yıllarında matbaanın icadı, haber mektuplarının geniş ölçüde yayılmasına ve çoğalmasına olanak sağlamıştır. Bu nedenle XV. Yüzyıldan sonra basılı haber mektupları ortaya çıkmıştır.

Basma haber mektuplarıyla birlikte, resmi makamların bunları denetlemesi söz konusu olmuş, bu suretle ilk sansür diyebileceğimiz bir denetim ortaya çıkmıştır. Sansürün kolu el yazması haber mektuplarına yetişemediğinden bu tür mektuplar değer kazanıyor ve çok pahalı satılıyordu. Basma haber mektupları çok ucuz satıldığı halde, yazılı haber mektuplarının satışı ile rekabet edemiyor ve onları ortadan kaldıramıyordu.

İtalya'da, özellikle Venedik'te Avvisi adı verilen haber mektuplarının alınıp satılması bir ticaret konusu haline gelmiştir. Avvisi'ler Gazzetta denen bakırdan, en küçük Venedik parası karşılığında satıldığından, sonraları haber toplayan ve bu haberleri yayan basın ürünlerine Gazete denmiştir.Basılı haber mektuplarının geliştirilmesi sonucu gazete doğmuştur. Ancak bu uzun bir evrimin sonucunda gerçekleşebilmiştir. Haber mektupları gelişigüzel zamanlarda yayımlandığı, her hangi bir düzene tabi olmadan yazıldığı, sadece basit haberler verdiği, bir yorumdan yoksun olduğu için bunları gazete olarak nitelendirmek mümkün değildir.

Haber Kitabı veya Haber Broşürleri

Öncü yayınların bir başka türü de baskı makinesinin icadından sonra ortaya çıkan haber kitabı veya haber broşürüdür. Haber broşürleri, ister politik, ister skandal, ister şaşırtıcı nitelikte bir konuyu içersin, genellikle bir tek olayı anlatan haber araçlarıdır. Bunun ilk örneği ise, İngiltere'de Richard Faukes tarafından dört yaprak halinde yayımlanan The True Encounter (gerçek savaş)' dir. Flodden savaşında görgü tanığı olarak bulunan Faukes, savaşta yararlık gösteren İngilizlerle ilgili konuları, savaşı izleyen 1513 yılında broşür halinde yayımlamıştır. Daha sonraları bu tür yayınlar çoğalmıştır.

1.3. Basını Oluşturan Teknik Olanaklar

Basının gelişmesinde, bazı önemli teknik olanakların sağlanması çok büyük rol oynamıştır. Bu teknik olanaklar ise sırasıyla; yazının icadı, kâğıdın icadı ve matbaanın icadıdır.

1.3.1. Yazının İcadı

Yazı, düşüncelerimizi, duygularımızı, isteklerimizi başkalarına iletmek ya da unutulmaktan kurtarmak için kullanılan işaretler sistemidir.

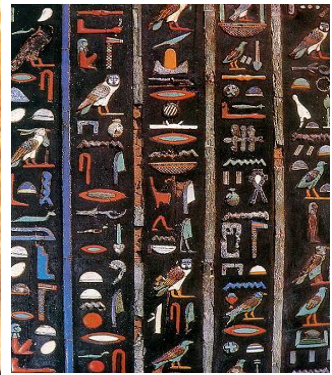
Yazı sayesinde düşünce ve söz maddi şekil kazanmış, bir kişiden diğerine ulaştırma olanağına kavuşmuştur. Yazının icadıyla düşünce ölümsüzleşmiş, unutulmaktan, hafızalarda silinip kaybolmaktan kurtulmuştur. Yazı, olayları resimlerle anlatmak; yani bir haberi başkalarına iletmek isteğinden doğmuştur.

İnsanlık tarihi yazının icadı ile başlar ve bu araç ile bilgi “toplanabilir, iletilebilir, saklanabilir” hale gelir. Beş bin yıl sonra matbaanın icadı ile biriken bilginin “yayılmaması” gerçekleşir. Bilginin “işlenmesi” için ise beş yüzyıl daha beklenecek, bilgisayarın icadı gerekecektir.

Yazı ve matbaadan sonraki dünyalar, bir öncesine hiçbir şekilde benzemez ve bu süreçte toplumdaki değer ölçüleri, sosyal ve politik yapı, sanat, edebiyat, mimarlık vb. bütün temel kurumlar, geri dönmeyecek şekilde değişir. Tıpkı, bilgisayarın icadından sonraki dünyanın, bir önceki dünyaya benzemeyeceği gibi...

Çağımızdan sekiz bin yıl önce Mısır’da önce Cilalı Taş, sonra da Bronz Çağı uygarlıkları kurulmuş, bu uygarlıklar resim-yazı’nın tipik örneklerini icat etmişlerdir.

Mısırlılarla çağdaş olan Sümerler yazı için ince kilden yapılmış levhalar kullanmışlar, heceleri belirten işaretlerden yararlanarak resim-yazıdan, şekil-yazıya geçmişlerdir. Sümerlerin bu yazısına çivi yazısı denir. Yazı önce demir çubuklarla kil tabletler üzerine yazılıyor, daha sonra bu tabletler fırında pişiriliyordu. Sümerlerin çivi yazısını daha sonra Akadlar ve Babilliler öğrenmişler ve bu yazı bütün Önasya kavimlerince benimsemiştir.

Resim 1.1: Mısır hiyeroglifleri

Mısırlıların Hiyeroglifi de buna benzer değişikliklere uğramıştır. Daha sonraki çağların alfabeleri Sümerlerin çivi yazısı ile Mısırlıların Hiyeroglif yazısının karışımından oluşmuştur. Yunan, İbrani, Arap, Habeş, Arami, İran, Uygur, Hint yazıları gibi...

Resim 1.2:Kadeş Antlaşması'nın bir parçası. MÖ XIII. yüzyıla ait bu anlaşma, dünyanın bilinen ilk yazılı barış antlaşmasıdır.

Alfabenin evrimi ve bugün kullandığımız Latin alfabesine ulaşılması ise, Semitik bir ırk olan Fenikeliler'in, Sümerler'in yazı sistemi üzerine geliştirdiği sembollere dayanır. Mezopotamya'nın kuzey batısında ve bugünkü Lübnan çevresinde yaşayan deniz ticaret ile ünlü Fenikeliler Fenike (Semitik) alfabesini icat etmişlerdir.

Afrika-Asya dil grubunun bir parçası olan Semitik Fenike dili, ticaret rüzgârlarını arkasına alarak batıya doğru uzanmıştır. O dönemin en önemli ticaret merkezi olan Akdeniz'de, Fenike alfabesi Yunan uygarlığına ulaşmıştır. Yunan Alfabesi ise belli bir süreçten geçerek son şeklini almıştır. Alfabeye Yunanlıların en önemli katkısı ünlü (sesli) harfleri de alfabenin içine almaları olmuş ve bugünkü yazı sisteminin temelini oluşturmuştur.

Romalılar ise Yunan Alfabesini, Yunan kültürü ile birlikte almışlardır (En fazla yaptıkları mitolojik tanrı adlarını değiştirerek, Afrodit'e Venüs, Zeus'a Jupiter demişlerdir). Etrüskler tarafından geliştirilen 26 karakterli sistemden, bir evrimle 21 karakterli Latin alfabesi, son şeklini almıştır. Latin alfabesi ortaçağların sonuna kadar, Avrupa'nın tek ortak alfabesi olmuş ve tüm tıp, hukuk, fen ve güzel sanatlar Latin alfabesi ile yazılmıştır. Ancak, el yazması ile çoğaltma dışında bir mekanizma olmayışı, bilginin yayılmasını engellemiş ve bilim, din ve saray çevresinde kalmıştır.

1.3.2. Kâğıdın İcadı

Basımın başlıca hammaddesi kâğıttır. Kâğıt, üzerine yazı yazmak, resim, işaret ve şekiller yapmak amacıyla, türlü bitkisel maddelerden imal edilen ince bir yüzeydir. Kâğıdın kullanıldığı alanlar sayılamayacak kadar çoktur. Ancak en önemli kullanım alanı basındır. Kâğıt, düşünceleri yazı haline kaymakla başlayan uygarlıkların yeryüzündeki yayılışında en önemli etken olmuştur.

Kağıdın ilkel şekli Papirüs'tür. Eski Mısırlılar MÖ 2000 yılından itibaren "Cyperus Papyrus" denen kamış cinsi bitkiden, üzerine resim-yazı yazılan ince tabakalar yapmışlardır.

Resim 1.3: Kağıdın atası sayılan papirüs

Papirüs kağıdı devrini, Batı Anadolu'daki Bergama şehri uygarlığının bir ürünü olan Parşömen izlemiştir. Pergament veya parşömen, hayvan derilerinin terbiye edilmesi, parlatılması ve mürekkep kabul edecek hale getirilmesiyle elde edilen bir yazı malzemesidir.

Resim 1.4: Orijinal parşömen

(Büyük İskender'in ölümünden sonra kurulan Ptolemaios Hanedanı döneminde Mısır'dan dışarı papirüs çıkartılması yasaklanınca, Bergama kütüphanesine yeni kitaplar kazandırmak isteyen kral II. Eumenes'in emriyle Bergamalı ustalar tarafından Papirüs'ün yerine kullanılabilir malzeme olarak icat edilmiştir.)

Keten ve pamuklu paçavralar ıslatılıp önce hamur haline getiriliyor, özel bir dibekte iyice dövüldükten sonra keçeler arasına yayılıp kurutularak bir nevi kâğıt elde ediliyordu.

Kâğıdın diğer uluslar tarafından öğrenilip yapılmasına ancak VII. yüzyılda başlanabilmiştir.

Özellikle matbaanın icadı ile birlikte kâğıda olan ihtiyaç gittikçe büyüdü. Yeterli ham madde bulmakta zorlanıldı. Kâğıt yapımı için başka ham maddeler arandı ve ilk maddesi odun olan kâğıt bulundu.

Resim 1.4: Parşömen örneği

İlk kâğıt makinesi 1798 yılında yapıldı. Ancak bu geniş bir kayışın dönerek fiçidaki lapyayı aldığı ve ince kâğıt haline getirdiği, her dönüşte tek bir kâğıt yapabilen basit bir makine idi. Silindirli makine çok geçmeden 1809 yılında John Dickinson tarafından icat edildi.

Günümüzde kâğıt üretimi yüksek teknoloji ile ve tam otomatik olarak yapılabilmektedir; ama işlemin aslı esas olarak değişmemiştir. Kâğıtların arasındaki kalite farkını kullanan lifin türü, lapanın hazırlanışı, içine katılan malzemeler, kimyasal veya mekanik metotlar belirler. Her ne kadar liflerin elde edilmesinde ağaçlar ana kaynak ise de özellik taşıyan kâğıtların yapılmasında günümüzde sentetik lifler de kullanılmaktadır.

1.3.3. Matbaanın İcadı

Matbaanın icadı, basın ve yayın tarihi yönünden olduğu kadar, uygarlık tarihi yönünden de çok önemli bir olaydır. Bu sayede insanlık derin bir uykudan uyanmış, siyasal ve sosyal alanda yeni bir dönem başlamıştır. Tüm insanlığın uyanıp aydınlanması, bilim ve sanat eserlerinin tüm dünyaya yayılması, matbaa sayesinde olmuş, insanlar cehaletin korkunç ağırlığından sıyrılarak daha aydın hedeflere yönelmişlerdir.

Matbaanın İcadından Önceki Baskı Yöntemleri

Basım, el veya makineyle basınçta bulunmak, bir veya birkaç renkte mürekkep veya boya kullanmak yoluyla yüzeylerin üzerine suret çıkarmak ve bunları çoğaltmak sanattır.

Baskı işinde kullanılan yüzeyler kâğıt, karton, deri, madeni levha, muşamba olabileceği gibi suretler de yazı, şekil, resim, harita vb. olabilir.

Matbaanın icadından çok önce bazı ülkelerde mekanik baskı ve çoğaltma usulleri kullanılmakta olduğundan, basımın evrimini buna göre dönemlere ayırmak gerekmektedir. Bu dönemler ise;

- Damga dönemi
- Blok dönemi

➤ Mütéharrík harf dönemi

Daha sonra XV. yüzyılda Gutenberg'in matbaayı icadıyla, modern basım döneminin temelleri atılmıştır.

Damga Dönemi

Yazının ortaya çıkışıyla Mezopotamya'da (Sümer, Elam, Akad), eski Mısır'da, Girit, Anadolu, Hitit, Çin ve Hint sitelerinde kil, taş ve maden diskler kullanılmıştır. Bunlar önce papirüslere, daha sonra hayvan derisinden yapılmış parşömenlere basılarak meydana getirmiştir. Ayrıca, ağaçtan ve madenden yapılmış aletlerle tuğlalar oyularak damgalar meydana getirildiği, tuğlalar üzerine yazı yazmakta damga sisteminden yararlandığı saptanmıştır. Ninova'da 1842'de yapılan kazılarda (MÖ VII. yy.) oyulduktan sonra pişirilmiş tuğlalardan oluşan kitaplık bulunmuştur.

Hayvancılıkla geçinen göçebe kabilelerin kullandıkları damgaları da bunlar arasına katmak mümkündür. O dönemde her oymak hayvanlarını kendi damgasıyla dağlardı. Bazı Türkologlar Göktürk yazıtlarındaki alfabenin bu hayvan damgalarının geliştirilmesinden oluştuğunu ileri sürmektedirler. Üzerinde yazı bulunan damgalar zamanımızda da kullanılmaktadır. Resmi mühürler, soğuk damgalar, imza mühürleri gibi...

Blok Dönemi (Krilografi)

Bloklar, yani tahta kalıplarla basma ve çoğaltma yapma, genellikle kâğıdın icadından sonra görülen bir basım şeklidir. Basılacak yazılar önce bir tahta plakanın üzerine kazılıyor, sonra da mürekkeplenerek kâğıda basılıyordu. Bu tür baskı, basım tarihinin ilk bölümünü oluşturmaktadır.

Blok baskı denen bu sistemin esası, basılacak harflerin veya şekillerin, ayrı ayrı kesilmiş bir halde düzenlenmeden, tek parça olarak bir yüzey üzerine kazılmasıdır. Çoğaltılacak olan bir metin önce bir veya birçok tahta, fildişi ya da madeni levha üzerine negatif olarak kazınmakta, bugünkü klişeyi andıran bu negatif bloktan da daha sonra pozitif kopyalar yapılmaktadır.

Bütün eski uluslar, mühür tarzındaki bu baskı sistemini biliyorlardı. Blok baskı denen bu sistem, asıl baskıdan teknik yönden farklıdır. Gerçek baskı sisteminde her işaret veya harf için ayrı ve özel bir negatif kullanılmaktadır.

Blok baskı tekniği ile kitap basımı MS 600 yılından sonra Çin'de, 770 yılından sonra da Japonya'da yapılmıştır. Blok baskılı en eski kitap, 1900 yılında Çin Türkistan'ının Kansu ilinde bulunmuştur. Bu kitabın 11 Mayıs 868 tarihinde Wang Chieh tarafından basılmış olduğu üzerindeki yazıdan anlaşılmaktadır.

Kâğıt yapma sanatı Araplar kanalıyla Avrupa'ya geçince, XIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da kazılı tahta kalıplarla basım başlamıştır. Bu teknikle her sayfa ayrı ayrı tahta kalıplara kazınmakta, sonra kâğıda basılmakta, kâğıtlar bir araya getirilerek ciltlenip kitap oluşturulmaktaydı.

Avrupa'da bu teknikle basıldığı bilinen ilk eser XIV. yüzyılda Hollandalı Laurens Coster tarafından basılmış olan sekiz sayfalık bir kitaptır.

Müteharrik(Oynar) Harf Dönemi

İlk müteharrik (oynar) harfler tahtadan yapılmıştır. Bu tekniği ilk uygulayanlar IX. yüzyılda Uygurlar olmuştur. Bu tekniği Çinliler geliştirmişler ve 1041–1049 yıllarında Pi-Sheeng adlı bir demirci, demirden oynar harflerle ilk baskıyı yapmıştır. Ancak Çin harflerinin sayısı çok fazla olduğu için (50.000 kadar), bu yeni teknik, eski blok sistemini ve el yazmacılığını ortadan kaldıramamıştır.

Çeşitli araştırmalar sonunda birçok Uygur el yazısı bulunmuştur. Bunların çoğu kâğıt üzerine Uygurlara has, sade alfabe ile yazılmıştır.

Ayrıca Çin'in batı eyaleti Kan-Su'da Tun-Huang mevkii yakınında üstü duvarla örtülü bir mağara bulunmuştur. Arkeolog H. Bossert'e göre, bu mağarada tahtadan yapılmış birkaç Uygur matbaa harfi bulunması çok önemlidir. 1209 yılında Cengiz istilası dolayısıyla bu mağara hazinesine duvar çekildiği sanılmaktadır. Eğer durum böyle ise, burada bulunan matbaa harflerinin 1209 yılından daha öncesine ait olması gerekmektedir.

Mağarada Uygur el yazıları yanında, tarihleri kesin olarak VIII. yüzyıldan X. yüzyıl sonuna kadar giden bir hayli Çince kitabeler de bulunmuştur. Bu suretle mağaradaki Uygur eserlerinin ve bunlar arasındaki tahtadan Uygur matbaa harflerinin X. yüzyıldan biraz daha önceki döneme ait olduğu anlaşılmaktadır.

Böylelikle hem Çinli demirci Pi-Sheng'in maden harflerine takaddüm eden tahta harflerin, hem de alfabenin Uygurların malı olduğu ortaya çıkmakta ve Uygur Türklerinin IX. yüzyılda matbaayı tanıdıkları ve bu konuda Çinlilere aktardığı ispatlanmış olmaktadır. Ancak Çinliler bu sistemi XI. yüzyılda geliştirmişler ve tahta harfler yerine maden harfler kullanmışlardır.

Yine Prof. Helmouth Bossert'in tezine göre, daha sonra Moğollar Uygur kültürünü aldıklarından, Moğolların 1241'de Almanya'yı istilaları sırasında beraberlerinde basılı kitaplar getirdikleri ve Ortaçağ Almanya'sına baskı sanatının ürünlerini gösterdikleri, tahta kalıplarla baskı tekniğini Almanlara öğrettikleri anlaşılmaktadır. Ancak Gutenberg'in icadına kadar geçen 200 yıllık zaman bu baskı tekniğinin biraz daha olgunlaştırılmasını sağlamıştır.

Böylece IX. yüzyıl Uygur baskı sanatıyla XV. yüzyıl Alman baskı sanatı arasında bir ilişki kurulmaktadır. Uygurlar, baskı sanatını bilmelerini gerektiren üç niteliğe sahiptiler. Çünkü:

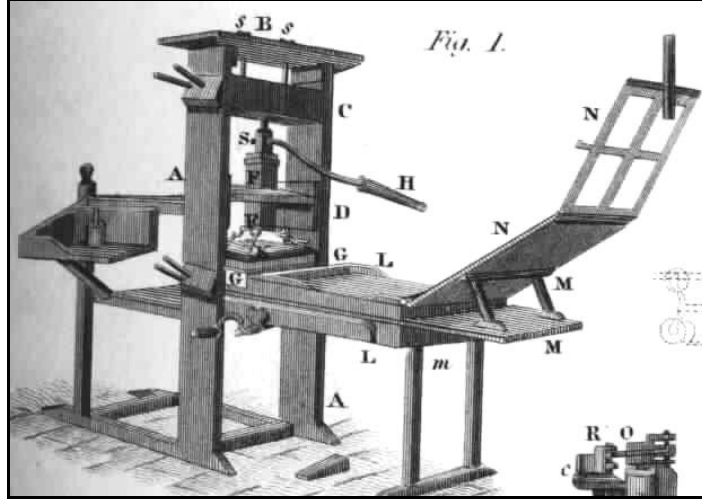
Resim1.5: Matbaanın kurucusu Gutenberg

- Uygurların bir alfabeleri vardı.
- Uygurlar kâğıdı tanıyorlardı.
- Uygurlar çok sayıda el yazması kitap meydana getirdiklerinden, o zamanki baskı için bir hayli nüsha basımını koruyacak kadar, ekonomik güce sahiptiler.

Johann Gutenberg

Bugünkü anlamıyla oynar maden harflerle dizginin yapılması ve baskı makinesinin icadı şerefini, İtalyanlar Milanolu Pam-Filio Castaldi'ye, Hollandalılar Haarlemli Laurence Coster'e maletmek isterler. Fakat bu şeref, 1400'de basım sanatının beşiği olarak kabul edilen Almanya'nın Mainz şehrinde doğan ve 1440'da modern basımın temelini atmış olan Alman Johann Gutenberg'e aittir.

Rhen Nehri kıyısındaki Mainz şehrinde doğan Alman asıllı Johann Gutenberg 1436 yılında şehirde çıkan bir isyan üzerine ailesiyle birlikte Strasburg'a kaçmıştır. Babasının ölümü üzerine hayatını kazanmak için bir kuyumcunun yayında oyma işlerinde çalışmaya mecbur kalmıştı. Kuyumculuktan eline az para geçtiğinden, kafasında doğan ve insanların hayatına yeni bir yön veren fikirlerini uygulama alanına koymak için olanaklar arıyordu. Kafasındaki fikir, ayrı ayrı harf şekillerini yan yana getirerek sayfa yapmak, bu sayfayı bastıktan sonra dağıtılacak harfleri yeni sayfanın düzeninde tekrar kullanmaktı. İşte bu kuyumcu çırağı bugün çok basit görünen bu fikri ile matbaacılığın esasını keşfetmiştir.

Resim 1.6: İlk matbaa örneği

Gutenberg bu buluşunu uygulama alanına koymak için çok sıkıntı çekmiştir. Bu işi gerçekleştirmek amacıyla Strasburg şehrinde üç ortaklı bir şirket kurmuştu. Gutenberg ve ortakları şehir dışındaki boş bir manastırda çalışmalarına başlamışlar, önce harflerin kalıplarını hazırlamışlar, bu kalıplara göre demirden harfler dökmüşlerdir. Fakat demir harfler çok sert olup kâğıdı deldiğinden, bunu önlemeyi düşünmüşler ve daha yumuşak bir maden olan kurşun harflere yönelmişlerdir. Ancak kurşun çok yumuşak olduğundan baskıya dayanıklı görülmemiştir.

Resim 1.7:Matbaada ilk basılan eserlere örnek

Çalışmalar bu şekilde gelişirken ortaklardan biri ölmüş, bunun yerine gelen mirasçı, Gutenberg'i gizli çalışmalarla suçlayarak mahkemenen şirketin feshi kararını almıştır. Bu nedenle Gutenberg'in bütün emekleri boşa gitmiş ve araçları elinden alındığından Mainz şehrine dönmek zorunda kalmıştır. Burada zengin bir kuyumcu olan Johann Faust'u tanımış, Faust'un damadı olan el yazmaları ustası Peter Shöffer ile birlikte üçlü, yeni bir şirket daha kurmuştur.

Bu kez kurşuna antimuan karıştırarak, kurşundan daha sert ve demirden daha yumuşak bir karışım meydana getirmişlerdir. Basım sanayinin kuruluş esprisi böylece gerçekleşmiştir. Taneler halinde harfler dökülüyor, baskı deneyleri olumlu sonuçlar veriyordu.

Ancak ortaklar arasında yine anlaşmazlık başlamış, sermaye sahipleri Gutenberg'i ekarte etmek ve bütün kazanca sahip olmak istemişlerdir. Bu maksatla işe yatırdıkları paraları geri istemişler, Gutenberg parayı iade edemediğinden, mahkemeye başvurarak elinden araçlarını almışlardır.

Bundan sonra, tarihteki diğer mucitler gibi Gutenberg'in hayatı da yoksulluk içinde geçmiş, 1468 yılında 68 yaşında ölmüştür.

Gutenberg ilk eserini 1440'da basmıştır. Bu basımda kullanılan harfler basit karakterli gotik harflerdir.

1.4. Yeni Çağ'da Basın Yayın Hareketleri

1.4.1. Matbaanın İcadıyla Değişen Avrupa

Matbaa kısa zamanda gezici Alman basım ustaları aracılığıyla bütün Avrupa kentlerine yayılmıştır. Bu yayılma sonucu çok sayıda İncil basılmış ve o günün insanı tarafından bu kitaplar aranır ve satın alınır olmuştur.

Basımın gelişmesi sonucu bilgi kitapları ucuzlamış ve halka geniş ölçüde okuma olanağı sağlamıştır. O güne kadar yalnız soylularla papazların yararlandığı kitaplar, artık halkın da okuyabileceği hale gelmiştir. Bu atılım sonucu ulusal diller gelişmiş, ulusal dilde yazılmış eserler ortaya çıkmıştır. Düşünce hayatı küçük bir seçkinler zümresinin tekeline kurtulmuş, bilim, sanat, düşünce ve felsefe, yüz binlerce zekânın katıldığı geniş bir çalışma alanı bulmuştur.

Matbaanın icadına, ulaşım alanındaki icatlar ve deniz aşırı keşifler eklenince, dünyamızın problemleri biraz daha büyümüş fakat mesafeler küçülmüştür. Özellikle pusulanın icadı uzak sanılan ülkeleri yakınlaştırmıştır. Bu uzak ülkelere yapılan gezilerde görülenler, edinilen çeşitli bilgiler, basımevleri sayesinde çoğalmış ve posta örgütünün kurulmasıyla halka hızla ulaştırılmıştır. Bu gelişme sonucu Avrupa insanı, yıllardan beri içine çekildiği kabuğundan çıkarak bütün dünya ile ilgilenmeye başlamış, Augsburg, Viyana, Venedik, Anvers, Köln en önemli yayın merkezleri haline almıştır.

1.4.2. XVI. Yüzyılda Süreli Yayınların Doğuşu

Avrupa'nın sosyal, kültürel hayatı ve coğrafi bünyesi köklü değişikliklere uğrarken, bu bölgede haber ve haberleşme büyük önem kazanıyordu. Halkın haber alma ihtiyacını sağlayan basılı haber mektupları yavaş yavaş gazeteleşme yoluna girmişlerdi. Yeni doğmaya başlayan ve belirsiz zamanlarda yayınlanan risaleler daha çok rağbet kazanıyor ve büyük ölçüde halkın ilgisini çekiyorlardı.

Bu dönemde belirli zamanlarda yayınlanan ilk periyodik basın ürünleri XVI. yüzyılın başlarında görülen yıllıklardır. Bir panayır dolayısıyla yayımlanan altı aylık dergi büyük rağbet görmüştür. Bunu, Alman İmparatoru II. Rudolph döneminde ayda bir yayımlanan haber dergileri izlemiştir.

Avrupa şehirlerine posta arabasının haftada bir defa gitmesi bu yayınların bir süre sonra haftalık olmasını sağlamıştır. Bu şekilde yayınlanan ticari nitelikte ilk haftalık bültene 1597'de Floransa'da rastlanmaktadır.

Bu dönemde en önemli nitelik olan belirli zaman aralıklarıyla çıkma ilkesi uygulandığı için, gazetenin XVI. yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Ancak içindeki yazıların içeriği ve toplumu etkileme niteliği itibarıyla bunlara tam manasıyla gazete demek yine de mümkün değildir.

1.4.3. XVII. Yüzyılın Genel Görünümü

Bu yüzyılda bilim skolastik düşünceden tamamen kurtulmuş, XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa'nın sahne olduğu büyük ve önemli olaylar okuyucu sayısının artmasına neden olmuştur. Örneğin:

- Martin Luther'in dinde değişim çabaları nedeniyle çeşitli mezhepler arasında çatışmaların başlaması,
- Edebiyat ve güzel sanatlar alanındaki Rönesans,
- Denizaşırı keşifler, yeni ülkelerin bulunması,
- Fen ve teknik alanındaki büyük gelişmeler vs.

Bütün bu olaylar Avrupa'da şehirlerin büyümesini, büyük ölçüde yayılmasını sağlamıştır. Bu yüzyılda sistemli bilim, sanat, kültür çalışmaları yapılması ve bunların yayımlanması sonucu Avrupa'nın sosyal, kültürel, ekonomik bünyesinde belirli değişimler olmuştur. Rönesans hareketi sayesinde, skolastik düşünce yerine akıl, nakilcilik yerine deney ve müşahade, teokrasi yerine laiklik hâkim olmuştur.

Çağımızdaki bütün bilimlerin temelleri bu yüzyılda atılmış, Descartes, Kepler, Kopernik, Galile, Harvey, Francis, Bacon, Hobbes, Locke, Newton, Spinoza, Pascal bu dönemde birçok eserler vererek, insanlığın fikir ve düşünce alanında ileriye doğru büyük atılımlar yapılmasını sağlamışlardır.

1.4.4. XVII. Yüzyılda Avrupa'nın Genel Görünümü

XVII. yüzyılda sadece Avrupa'ya özgü siyasal koşullar da basının oluşumunu büyük ölçüde etkilemiştir.

Bu yüzyılın başında (1609) Hollanda, İngiltere'den yardım görerek İspanya Kralı Filip'in egemenliğinden kurtulmuş ve bağımsızlığına kavuşarak, krallık halinde yönetilmeye başlanmıştır. Kısa sürede sömürgeci bir devlet haline gelmiş ve Avrupa'nın zengin bir ülkesi olmuştur.

Fransa'da XIV. Louis zamanında soylular, değişen dünya koşullarına karşı direnmek istemesine ve İngiltere'dekinin aksine kralı desteklediklerinden, monarşik idare güçlenmiştir.

Almanya Otuz Yıl Savaşları (1618–1648) nedeniyle küçük devletler halinde bölünmek zorunda kalmıştır. Çünkü II. Ferdinand Katolik olduğundan Alman prenslerini Katolik olmaya zorlamaktaydı. Otuz Yıl Savaşları bu nedenle önce Almanya'da başlamış, giderek Danimarka, İsveç, Fransa, Hollanda, İspanya bu savaflara katılmışlardır. Ekonomik koşullar aşırı derecede ağırlaşmış, geçim sıkıntısı çeken ve yarınından emin olmayan insanlar hem kendi ülkelerinde, hem de komşularında cereyan eden olayları öğrenmek ihtiyacını fazlasıyla duymaya başlamışlardı. İşte bu siyasal ve ekonomik koşullar Almanya'da gazeteciliğin ortaya çıkmasında ve kökleşmesinde en önemli etken olmuştur. Savaşlar olayların akışını kamuoyuna istedikleri biçimde yansıtmak için basını araç olarak kullanmışlardır.

Otuz Yıl Savaşlarında başrolü oynamış bulunan İsveç, bu savaş nedeniyle basının hızla gelişmesine sahne olmuş, Gustav Adolf ele geçirdiği yerlerde yayımlanan gazetelere kendi övgüsünü yaptırmış, parasal yardımlar yapmış, bu sebeple bu ülkede de birçok gazete kurulmuş, bunlardan bazıları günümüze kadar yaşayabilmiştir.

1.4.5. İlk Gerçek Gazeteler

Bu yüzyılda çeşitli ülkelerde ilk gazeteler yayımlanmıştır. Değişik konulara ait bilgilerle beraber, düzenli, periyodik bir görünümü yansıtmaları bakımından ilk gerçek gazete diyebileceğimiz yayınlara 1605–1610 yıllarında rastlamak mümkündür.

Bugünkü anlamda ilk gazete 1609'da Strasbourg'da haftalık olarak Almanca yayımlanan (Avisa, Relation oder Zeitung)'dur. Bu gazete genel olarak dış politika ve savaşlarla ilgili haberler vermekteydi. Bu haberler herhangi bir ayırım, açıklama veya analize tabi tutulmadan gelişigüzel veriliyordu. Aynı başlığı taşıyan diğer bir gazete yine 1609'da, Augsburg ve Strasbourg'da, Gedenck Wurdige Zeitung adlı gazete ise 1610'da Köln'de, yayımlanmıştır.

Bundan sonra 1619'da Anvers'de Nieuwe Tijdinghe adlı Hollanda gazetesi çıkmaya başlamıştır.

14 Mayıs 1622'de Londra'da ilk İngiliz gazetesi The Weekly News From Italy and Germany ve 1631'de Paris'te ilk Fransız gazetesi La Gazette adıyla haftalık olarak yayımlanmış, bunları 1640'da Roma'da yayımlanan ilk İtalyan gazetesi Gazete Publica izlemiştir. Polonya'da ise ilk gazete 1661'de yayımlanmıştır.

XVII. yüzyıl, basının gelişmesi yaygınlaşması bakımından da başlı başına bir özelliğe sahiptir. Çünkü ilk dergiler de bu yüzyılda kurulmuştur. Dergi niteliğinde ilk edebi ve ilmi gazete 1665 yılında Paris'te yayınlanan Journal des Savants'dır. Aynı yıl İngiltere'de Philosophical Transactions adında ilk İngiliz dergisi yayın hayatına girmiştir. Bunları diğer ülkelerde kurulan çeşitli dergiler izlemişse de dergilerin önem kazanması daha çok XVIII. yüzyılda mümkün olmuştur.

UYGULAMA FAALİYETİ

İşlem Basamakları	Öneriler
➤ Basının doğuş sürecini inceleyiniz.	➤ İlgili ve araştırmacı olunuz.
➤ İlk Çağ ve Orta Çağ'da haberleşme yöntemlerini karşılaştırarak, basının toplumsal gelişme üzerindeki etkisini inceleyiniz.	➤ Çok yönlü düşününüz. Titiz ve düzenli çalışınız.
➤ Teknik gelişmelerin, basının ilerlemesine olan katkısını çözümleyiniz.	➤ Analiz ve sentez yapınız.
➤ İlk süreli yayınları, günümüz gazete ve dergileri ile karşılaştırınız.	➤ Her yayını kendi dönemi ile birlikte düşünerek değerlendiriniz.

DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

Aşağıda hazırlanan değerlendirme ölçeğine göre kendiniz ya da arkadaşınızın yaptığı çalışmayı değerlendiriniz. Gerçekleşme düzeyine göre “Evet / Hayır“ seçeneklerinden uygun olan kutucuğu işaretleyiniz.

Gözlenecek Davranışlar	Evet	Hayır
Basının doğuş sürecini incelediniz mi?		
İlk Çağ ve Orta Çağ’da haberleşme yöntemlerini karşılaştırarak basının toplumsal gelişme üzerindeki etkisini incelediniz mi?		
Teknik gelişmelerin, basının ilerlemesine olan katkısını çözümlediniz mi?		
İlk süreli yayınları, günümüz gazete ve dergileri ile karşılaştırdınız mı?		

Cevaplarınızda “Hayır” seçeneği işaretli ise ilgili faaliyete dönerek tekrar ediniz. Cevaplarınızın tümü “Evet” ise bir sonraki faaliyete geçebilirsiniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

ÖLÇME SORULARI

Aşağıdaki soruları dikkatlice okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi yazının icadından önce kullanılan haberleşme yöntemlerinden biri değildir?
A) Atlı haberciler
B) Yaya haberciler
C) Duman çıkartma
D) Güvercin kullanma
2. Çivi yazısını aşağıdaki uygarlıklardan hangisi icat etmiştir?
A) Mısırlılar
B) Sümerler
C) Babilliler
D) Akadlar
3. Bugünkü anlamda baskı makinesini aşağıdakilerden hangisi icat etmiştir?
A) Pam Filio Castaldi
B) Laurence Coster
C) Johann Gutenberg
D) Peter Shöffer

Aşağıda verilen ifadelerde boş bırakılan yerleri uygun kelimelerle doldurunuz.

4. Periyodik yayınlar.....yüzyılda ortaya çıkmıştır.
5. Alfabeın en önemli katkısı ünlü (sesli) harfleri de alfabenin içine almaları olmuş ve bugünkü yazı sisteminin temelleri oluşturulmuştur.
6. Batı Anadolu'daki Bergama şehri..... icat etmiştir.

Aşağıda verilen ifadelerin sonundaki boşluğa doğru ise (D) yanlış ise (Y) koyunuz.

7. Kâğıdın ilk şekli papirüs'tür. (D) (Y)
8. Resmî Gazete'lerin ilk şekli Acta Diurna'dır. (D) (Y)
9. İlkçağda Yunan sitelerinde ve özellikle Roma İmparatorluğu döneminde yazılı haber bültenleri olmasına rağmen Orta Çağ Avrupa'sında yazılı haber yerine sözlü habercilik yaygındır. (D) (Y)

ÖĞRENME FAALİYETİ-2

AMAÇ

Modern basın dönemindeki gelişmeleri inceleyebileceksiniz.

ARAŞTIRMA

- Fransız Devrimi'ni konu alan bir araştırma yapınız.
- Avrupa'da ve Amerika'da haber ajanslarının doğuşunu araştırınız.

2. MODERN BASIN DÖNEMİ

XVIII. yüzyılda sosyal düzende köklü değişiklikler olmuştur. Din, devlet, hukuk, ahlak müesseseleri yeni nitelikler kazanmış, eğitime büyük önem verilmiştir. Avrupa uygarlığının kesin çizgilerle kurulduğu bu çağ **Aydınlık Çağ** olarak nitelendirilmektedir.

Aslında aydınlanmanın ilkelerini Rönesans ortaya koymuştur. XVII. yüzyılda bunlar düzenlenip sistemleştirilmiştir. XVIII. yüzyıl insanı ise bu sistemleri enerjik biçimde işleyip yaymış ve hayata uygulanmasını sağlamıştır. İşte bu uygulama sonucu İnsan Hakları, Hukuk Devleti ve Demokrasi kavramları ile çağdaş Avrupa kültürü kurulmuştur.

İngiltere'de basına konan sansüre karşı ilk tepkiyi gösteren ve başarı sağlayan John Locke, Avrupa insanının aydın olması hareketini başlatan düşünürdür.

İngiltere'de gelişip filizlenen bu fikir ve düşünce hareketinin Amerika'ya sıçraması, bağımsızlık savaşlarının başlamasına etken olmuş, özellikle 4 Temmuz 1776'da yayımlanan bağımsızlık ve insan hakları bildiriyle tescil edilmiştir.

Fransa'da ise monarşinin ve soylular egemenliğinin direnmesi büyük bir patlamaya, 1789 İhtilaline neden olmuştur.

2.1.XVIII. Yüzyılda Basın Hareketleri

1071'den 1789 Fransız Devrimi'ne kadar geçen dönemde Avrupa basını genellikle XVII. yüzyılın devamı izlenimini uyandırmaktadır. Ancak basın hareketleri yönünden İngiltere yine öncü durumundadır. 1753'de İngiltere'de toplam gazete satışı 7 milyon iken, 1760'da 9 milyona, 1777'de de bu sayı 11 milyona yükselmiştir. Bu dönemin yenilik olarak nitelenen özelliklerini önemli altı olay halinde özetlemek mümkündür. Bunların beşi önce İngiltere'de doğup gelişmiş ve daha sonra diğer ülkelere yayılmıştır. Bu olaylar:

- Gündelik gazetelerin kurulması,
- Muhalefet gazeteciliğın doğması,
- Gazetelere ilanın girmesi,
- Edebi gazeteciliğın başlaması,
- Amerikan basınının kurulması ve hızla gelişmesi,
- Gazetelere damga resminin uygulanmasıdır.

2.1.1. Günlük Gazetelerin Kurulması

İngiltere’de

İngiltere’de XVII. Yüzyılın sonlarında Sansür Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve bu nedenle gazete sayısı artmıştır.

1691’de denizyoluyla ulaşım ve posta hizmetlerinin ilerlemesiyle, günlük gazetelerde gelişme kaydedilmiş, haftada iki veya üç günde bir çıkan gazetelerin yerini, günlük gazeteler almıştır.

Partilerin kurulması ve siyasal hayatın önem kazanması dolayısıyla İngiltere’de ilk sürekli günlük gazete 11 Mart 1702’de Elizabeth Mallet tarafından 34X18 boyutlarında, tek sayfa olarak yayımlanan The Daily Courant’dır. 1735 yılına kadar yayını sürdürülen bu gazetenin özelliği, dış basından aldığı haberleri hiç yorum yapmadan yayımlamasıdır.

Kraliçe Anne’ın İngiltere’inde tam bir özgürlük havası egemen olduğundan yetenekli gazeteciler yetişmiştir. Stuart’larla Hanovre hanedanı arasında taht sorunu ile ilgili siyasi mücadelenin şiddetlenmesi sonucu gazetelerin önemi iyice anlaşılmış, Daniel Defoe, Joseph Addison, Jonathan Swift ve Richard Steele gibi yetenekli kişiler gazetecilik mesleğinin onurunu yüceltmışlerdir.

Aktüel politik olaylar üzerinde düzenli yazılar yazma geleneği Daniel Defoe ile başlamıştır. Nesir ve nazım alanındaki çeşitli yergi yazılarıyla ve romanlarıyla ün yapan Daniel Defoe (1660–1731) tarafından 10 Şubat 1704 tarihinde The Review adlı gazete çıkarılmıştır. Siyasi konulara ilişkin fikirlerin açığa vurulması ve belli başlı makalelerin okuyucuya sunulması, Daniel Defoe’nun The Review’i yayımlamasıyla mümkün olmuştur. The Review yerli ve yabancı politik olaylar hakkında kamuoyu oluşturmak amacıyla yazılıydı. İkişer sütunluk dört sayfa halinde çıkan gazetenin dörtte üçünü kendisi yazıyordu. Daniel Defoe, ayrıca The Tattler (Geveze) adıyla, önlü arkalı iki sayfadan ibaret bir gazeteyi geliştirmiş, gazetesinde eğlendirici konulara, sosyal meselelere, sanat eleştirilerine, özellikle yabancı haberlere, geniş yer vermiştir. Fakat kısa süre sonra gazete denemelere daha çok yer vermiştir. Daha sonra Tattler, Sir Richard Steele’nin yönetiminde haftada üç defa yayımlanmaya başlamıştır. O tarihte Richard Steele, aynı zamanda hükümetin resmi gazetesinin yayın müdürlüğünü yapmaktaydı.

Kraliçe Anne öldükten sonra Stuart ve Hanovre hanedanları arasındaki mücadele şiddetlenmiş, Liberal partili iki yazar olan Steele ve Joseph Addison, politik gazetelerin yanında ılımlı bir basının kurulmasını sağlamışlardır.

1711 yılında ikisi birlikte günlük bir gazete olan The Spectator (Seyirci)yi çıkarmışlar. Ucuz fiyata satılan Tattler ve Spectator gazeteleri sosyal, artistik ve eğlendirici yönleriyle basına yenilik getirmişler ve halkın büyük beğenisini kazanmışlardır. Özellikle The Spectator Londra basınının en başarılı örneği olmuş, 1712'den önce bazı sayıları 20–30 bin nüsha basılmıştır. 1712'de çıkarılan bir yasa ile gazetelere uygulanan pul vergisine karşı, bu gazetenin bulunduğu, ilanla vergiyi hafifletme yolu, daha sonraları diğer ülkelerde benimsenmiştir.

Halkın Spectator'u beğenmesi, magazin kavramının gelişmesine büyük ölçüde etkili olmuş; ancak basın gittikçe büyüyen gücü hükümeti tedirgin etmeye başlamıştır. Bu nedenle 1712 yılında gazetelere sayfa başına bir peni pul vergisi konulmuş, bu sebeple gazete fiyatları yükselmiştir. Birçok gazete de yok olmuştur.

Richard Steele, 1713'de Liberal parti yanlısı politik bir gazete olan Guardian'ı çıkarmıştır.

1710 yılında Examiner, 1726'da Craftsman gazeteleri kurulmuştur. Muhafazakâr basının temsilcisi olan bu gazeteler önem kazanmıştır.

The Daily Advertiser (1730–1807) o zamanın Londra'sında yayımlanan birçok gazete arasında en ciddi ve oturaklı bir gazete olarak dikkat çekmektedir. Politik, sosyal ve ticari haberleri en iyi şekilde okuyucuya sunmasını bilen bu gazete, aynı zamanda büyük ölçüde reklamlardan yararlanmıştı.

Henry Sampson tarafından çıkarılan Public Advertiser gazetesinde, 1769–1772 yıllarında önemli politik kişiler tarafından gönderilen ve politik yergileri kapsayan 69 açık mektup (Junius) takma adıyla yayımlanmış ve bu mektuplarda Kral'a ağır eleştiriler yapılmıştır.

Bu dönemde İngiltere'de yayın özgürlüğü zaman zaman çeşitli baskı ve kovuşturmalara büyük ölçüde kısıntıya uğramış, bazı yazarlar ve yazıları basanlar ağır mahkûmiyetlere maruz kalmıştır. Bu dönemde hoşla gitmeyen bir konuya değinen gazeteler için hükümetin tutuklama emri ve para cezası uygulama yetkisi aşırı şekilde kullanılıyor, kişileri rencide etmeyecek biçimde yayın yapılmasını öngören kanun yürürlükte bulunuyordu. 1702 yılında Daniel Defoe da hapsedilmiş ve işkence görmüştür.

Gazetelere ve yazarlara uygulanan bu baskılara rağmen İngiliz halkı, gazeteleri tutmasını ve yazarları takdir edip yüceltmesini bilmiştir. Basın özgürlüğü için verilen kavganın öncüleri arasında Avam kamarasında milletvekili olan yazar John Wilkes vardır. Wilkes hükümete karşı çıkan yazılarını yayımlamak üzere 1762'de North Briton'u kurmuştur.

Şiddet ve ceza uygulamasına rağmen, bu tür yayınlar durdurulamamış ve 1771'de kabul edilen bir yasa ile basına, parlamento görüşmelerini yayımlama hakkı tanınmıştır. Gazetelerin Avam Kamarası müzakerelerini izlemek için tribünlerde yer almalarına ancak 1803'de izin verilmiştir.

Bir süre sonra İngiliz gazetelerinde tiyatro haberleri ve piyes analizleri verilmeye başlanmış, ancak 1780'den sonra gazetelerde gerçek eleştiri makaleleri yer almıştır.

En uzun ömürlü gazetelerden olan Morning Post 1772’de yayın hayatına girmiştir. Yüz elli yıl İngiltere’nin en önemli gazetesi olan Morning Post, daha sonra 1937’de Daily Telegraph ile birleşmiştir. 1855’de yayın hayatına başlayan Daily Telegraph, Londra’da o tarihte yarım peniye satılan ilk gazetedir.

1 Ocak 1785’de John Walter tarafından The Daily Universal Register adıyla kurulan ve üç yıl sonra adı The Times olan İngiltere’nin en ünlü gazetesi de bu yüzyılın ürünüdür.

Fransa’da

XVIII. yüzyılda Fransız basını özgürlükten yoksundur. Hükümetin gazetelere uyguladığı baskılar ve gazete yayınlamak isteyenlere karşı çıkarılan çeşitli güçlükler yanında, birkaç gazetenin basın tekeli ellerinde bulundurmaları nedeniyle, gazeteler sayıları ve nitelikleri yönünden canlılık gösterememiştir.

Renaudot ailesince yayınlanmakta olan La Gazette 1 Ocak 1762’de Gazete de France adını almıştır. Bu gazete siyasal haberlerin tekeli elinde bulundurmıştır (1631–1914).

Bilimsel haberlerin tekeli ise 1792 yılına kadar yayımını sürdüren Journal des Savants’a ait olduğundan, yeni gazetelerin kurulması çabaları daima engellenmiştir. Ancak Fransız halkı gazetelerde güncel haberler, özellikle tarafsız eleştiriler aramakta, artık resmi nitelikteki yayınlara karşı bıkkınlık duymakta ve bu tür gazetelerin verdikleri haberleri yetersiz bulmaktadır.

1757–1762 yılları arasında, örneğin 1757’de Le Havvres’da, 1758’de Bordeaux’da ve 1762’de Rouen’de bazı gazeteler yayımlanmış; fakat nitelik ve tirajları yönünden çok sönük kalmışlardır.

XVI. Louis döneminde, aydın zümrenin istek ve baskılarıyla basın biraz canlanmış ve 1 Ocak 1777’de Journal de Paris adıyla ilk günlük gazete yayın hayatına girmiştir. Bu gazete, 1819 yılına kadar yayımını sürdürmüştür. 1779’da Paris’te 14’ü yabancı olmak üzere 41 periyodik satılmaktaydı.

1789 Devrimi’nden önceki dönemde, Fransız basınının yarı resmi, hatta resmi bir kimliğe sahip olduğu söylenebilir.

2.1.2. Muhalefet Gazeteciliğinin Doğması

XVIII. yüzyılda İngiltere’de demokratik kurumlar gelişmiştir. Bu nedenle ülke parti çatışmalarına ve hareketli seçim mücadelelerine sahne olmuştur. Liberal ve muhafazakâr partiler arasında sürekli mücadele vardır. Bu iki parti arasında, özellikle genel seçim hakkı etrafında sürdürülen şiddetli tartışma ve mücadeleler halkı geniş ölçüde etkilediği için siyasal eğilimlere göre gazetecilik doğmuş ve bu suretle muhalefet gazeteciliği gelişmiştir.

Whigler iktidarda olduğundan, muhalefetteki Torylar mücadele amacıyla yeni gazeteler çıkarma yolunu seçmişlerdir. Sürdürülen tartışmalar muhalefet gazetelerinin satışlarını iki misline çıkarmıştır. En ünlü muhalefet gazeteleri, Public Advertiser ile Spectator’dür. Muhalef basının en ünlü yazarı da, Gulliver’in Gezileri adlı eserin yaratıcısı olan, Jonathan Swift’tir.

Bu dönemde Almanya, Fransa ve Avusturya'da çok şiddetli sansür uygulandığı için bu ülkelerde muhalefet gazeteciliği gelişmemiştir. Ancak ihtilal düşüncelerini yayma amacıyla Londra'da ve Amsterdam'da basılan Fransızca gazeteler gizlice Fransa'ya sokulmakta olduğundan, gizli muhalefet basınının da bu yüzyılda doğmuş olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

2.1.3. Gazetelere İlanın Girmesi

Birçok yeniliklerle birlikte gazetelere ilan konulması, XVII. yüzyılda ortaya çıkmış, ancak XVIII. yüzyılda önem kazanmış ve ileri bir düzeye ulaşmıştır: Avrupa'da ilk gazeteler basımevi sahipleri tarafından çıkarıldığından, basımevlerinde basılan kitapların reklâmları da bu gazetelerde yapılıyordu. Daha sonraları çok verimli bir gelir kaynağı haline gelecek olan ilanların önemini geniş ölçüde anlayan ve sayfalarında ilanlara yer veren yine İngiliz gazeteleri olmuştur.

İlanlarla ilgili ilk ciddi yayın XVII. yüzyılda başlamış, 26 Mayıs 1657'de 16 sayfa halinde haftalık basılan Puplic Adviser bir peniye satılmıştır.

XVIII. yüzyılda İngiliz gazeteleri çok ağır damga vergisine tabi tutulduklarından, satışları dışında yeni bazı gelir kaynakları aramak zorunda kalmışlar, kurtuluş yolunu, ülkeye ticaret yönünden refah sağlayan ve iyi bir gelir kaynağı olan ilanlarda bulmuşlardır.

İngiltere'de endüstri kurulmuş ve ülkelerarası ticaret çok gelişmiştir. Üretilen malların sürümü için, niteliklerinin halka duyurulması gerektiğinden 1730'da yalnız ilanlara yer veren Daily Advertiser yayınlanmaya başlamıştır. Daha sonraları haber gazeteleri de sayfalarına ilanlar koymaya başlamışlardır. Ticari ilanların konması, gazetelerin daha ucuza satılmasını sağlamıştır.

1697 yılında mali nedenlerle kâğıt üzerine konan vergiler, 1712'de gazetelere siyasi nedenlerle uygulanan Stamp Taks Pul Vergisi, gazeteleri pahalı hale getirmişti. Bunun sonucu her gazete ilan avına çıkmış, ilancılık gazeteyi yaşatan, ekonomik baskıyı hafifleten, en kuvvetli etken, vazgeçilmez bir kaynak olmuştur.

Avrupa'nın diğer ülkelerinde yayımlanan gazetelerde de aynı durum görülmüş, önce ilan gazeteleri çıkmış, daha sonra haber gazeteleri de ilan almaya başlamışlardır.

2.1.4. Edebi Gazeteciliğin Doğması

XVIII. yüzyıl düşünce, kültür ve bilim alanında büyük ilerlemeler çağıdır. Siyasal alanda ise monarşik yönetimlerin egemen oluşu sonucu, basın tamamen baskı rejiminin etkisi altındadır. Avrupa ülkeleri basınında sansür bütün şiddetiyle devam etmekte, basın özgürlüğünü kısıtlayan tedbirler uygulanmaktadır. Baskı rejiminin en tipik örneğini Almanya'da görmekteyiz. Bu nedenle Almanya'da siyasal haber gazeteciliği alanında bir gelişme kaydedilememiş, yazarlar daha çok edebi yazılara ağırlık vermek zorunluluğu duymuşlardır. İşte bu nedenle siyasal haber gazeteciliğinin ilkel görünümü yanında, edebi gazetecilik doğmuş ve gelişmiştir.

Almanya’da bu tür basının temsilcisi olan Nicolai’nin 1765’te kurduğu Allgemeine Deutsche Bibliothek dergisi bünyesinde 154 yazar bulunuyordu.

Giderek diğer Avrupa ülkelerinde de edebi gazetecilik yaygınlaşmış, bu gelişim karşısında sansürün şiddeti daha da artmıştır. Örneğin İtalya’da, tıpkı Almanya’da olduğu gibi, siyasal gazeteler halka sadece ülke ile ilgili iç haberler, özellikle askeri haberler vermekle yetinirken, daha canlı ve ilginç haberlerle okuyucunun dikkatini çeken bir edebi basın oluşmuştur. Özellikle Fransız gazetelerini model olarak seçen, Floransa’da Nouvelle Litterarie, Venedik’te Frusta Litterarie İtalyan edebi gazeteciliğinin belli başlı ürünleri olmuştur.

2.2. Haber Ajanslarının Doğuşu

Kitle iletişim araçlarına ve gereksinim duyan kamu ve özel sektör kuruluşlarına ortak hizmet götürme işlevini yerine getiren kuruluşlara haber ajansı denir.

Haber ajansları 19. yüzyılda kurulmaya başlamıştır. İlk aşamada ajans niteliği taşımalarına karşın, zaman içinde gelişerek ve değişerek gerçek kimliklerine kavuşmuşlardır. Ajansların doğuş nedenleri üç noktada toplanmaktadır:

- Olayların gelişmesi
- Haber maliyetlerinin artması
- Teknik gelişim ve değişimler

Olayların Gelişmesi

Fransız ihtilaliyle birlikte, özellikle Avrupa’da 18. yüzyılın sonuna doğru büyük bir hareketlilik göze çarpmaktadır. Bu dönemde devlet ve milliyetçilik anlayışında önemli değişiklikler meydana gelmiş, ortaçağın kendisine özgü otoritesi yıkılmış, derebeylikler birer ikişer ortadan kalkmış, skolastizm yerini reform ve Rönesanslara bırakmış, Alman ve İtalyan birliklerinin kurulması diplomasiyi de ön plana çıkarmıştır.

Bu gelişmeler ister istemez, olayları da etkilemiş, diplomatik gelişmelerle birlikte, toplumlar artık sadece kendi bölgesi ve ülkesinden değil, bütün dünyadan haberdar olmaya yönelmişlerdir.

Olayların sürekli gelişmesi, bakış açısının tek düzelikten kurtulması ve kaynakların artması, habercilik hizmetlerini de çeşitlendirmiştir.

Haber kaynaklarına dar kadrolarla ulaşmadaki zorluklar, değişik olaylara ve ortak çalışma bilincinin doğmasına yol açmıştır.

Haber Maliyetlerinin Artması

Kaynakların ve olayların çeşitlenmesi; toplumların sadece bölgelerinden değil, bütün dünyadan haberdar olma eğilimi, basın-yayın organlarının geniş çapta örgütlenmesini de gerektirmiştir.

Bu nedenle, yurt içi ve dışı yapılanmalar ön plana çıkmış, çalışanların sayılarındaki artış gider faturalarını da etkilemiştir. Olaylara en kısa sürede ulaşma çaba ve çalışmaları ayrıca fotoğraf ve görüntünün ön plana çıkması, masrafların katlanmasına yol açmıştır.

Girdi fiyatlarındaki yükselmeler, basın organlarını işbirliğine yönlendirmiş, böylece ajansların doğmasına bir başka neden oluşturmuştur.

Haber maliyetleri, olay yerinin merkeze uzaklığına ve önem derecesine göre değişmektedir. Basın organlarının da bir işletme olduğu dikkate alınır, giderleri düşürücü önlemlere başvurmaları doğaldır.

Teknolojik Gelişmeler

Haber ajanslarının doğmasının bir başka nedeni de teknolojik gelişmelerin hızlı biçimde birbirini izlemesidir.

Telgrafla başlayan kitle iletişim araçlarında gelişme süreci telefon, telsiz, haberleşme uyduları, bilgisayar ve internetle devam etmiş, bu arada telefoto, radyofoto, lifakslar da devreye girmiştir. Tekniğin gelişmesi, kuşkusuz habercilikte hız olgusunu daha da güçlendirmiş, basın-yayın organlarının yeni birimler oluşturmalarını gerektirmiştir. Yapılanmadaki çok yönlülük, yeni maddi yükler getirmiş, harcamalar sürekli artış göstermiştir.

Çağdaş araç ve gereçleri sağlamadaki zorluklar da haber ajanslarının kurulmasına ve yaygınlaşmasına ivme kazandırmıştır.

2.2.1. Avrupa Haber Ajansları

Haber ajanslarının vatani genelde Avrupa'dır. Hemen hemen her ülkenin bir ulusal haber ajansı vardır. Bazı ajanslar devletin resmen organı olmamakla birlikte yardım almaktadırlar. Kimi ajanslar ise özel sektörün elindedir. Genelde gazete tröstlerinin kuruluşlarıdır.

Uluslararası düzeyde, Paris kaynaklı AFP ve Londra kaynaklı Reuters'in dışında da güçlü olanları vardır. Çoğu iş birliği içinde çalışmakta, uluslararası dört büyük ajansla da bulunmaktadır.

Havas

Dünyanın uluslararası anlamda beş büyük haber ajansından biri kısa adı AFP olan Agence France Press'tir. Agence France Press'in atası Agence Havas'tır; daha doğrusu AFP'nin temelini Agence Havas oluşturmaktadır.

Dünyanın ilk haber ajansı Havas, 1835 yılında Gazette de France'in ortaklarından Charles Luis Havas tarafından kurulmuştur. Charles Havas, ekonomik haberleri izlemek için kişisel sermayesi ve çabalarıyla işe başlamıştır.

Sınır ötesi etkinliğe sahip ekonomik haberler 19. yüzyılda iş adamları tarafından da ilgiyle izlenmekteydi. Bu nedenle, 1830 yılının başında Paris'te yerli ve yabancı gazeteleri inceleyerek, en önemli haberlerin çevirisini yapan, daha sonra bunları litografi ile basarak Fransa ve Almanya'da piyasaya veren en az 5–6 muhaberat bürosu vardı.

Charles Havas adlı tüccar da 1832 yılında, önce böyle bir muhaberat bürosu kurmuş, çevirileriyle ünlenmiştir. Havas Bürosu, iş çevreleri, borsa ajanları ve gazetelere ulaşmış, 1835 yılında da Ajans Havas adını almıştır. Seçtiği hedef, çalışma biçimiyle diğer muhaberat bürolarını geride bırakmış, kısa sürede başarıya ulaşmıştır.

Paris'te, 1936 yılında ucuz fiyatlı gazeteler, bol haber vermeye başlayınca Ajans Havas'ın durumu daha da iyileşmiş, iletişim ağını yavaş yavaş Fransa dışına taşımıştır.

ABD ve İngiltere'de habercilikte 'güvercin uçurma' yöntemi, Ajans Havas tarafından da uygulanmıştır. Havas, bu yöntemle, yurt dışından aldığı haberi, başka ülkelere de göndermiştir. Bu çalışmalar için de 1846 yılında Anvers'de 25 bin güvercinin bulunduğu saptanmıştır.

Havas Haber Ajansı, 1845'te Orta Avrupa ve Batı Avrupa ülkelerinde temsilcilikler açmış, 1860'lı yıllara gelindiğinde de Avrupa'nın bütününde abone yöntemiyle haber hizmeti vermeyi gerçekleştirmiştir.

Atılımlarını sürdüren Havas, 1869 ve 1870 yıllarında da Alman Wolf ve İngiliz Reuters ajanslarıyla anlaşmış, haber yaymayı ülkelere göre paylaşarak birlikte tekel oluşturmuşlardır.

Bu bağlamda Havas, Fransız İmparatorluğu, İtalya, İspanya, Portekiz ve Güney Amerika; Reuters, İngiliz İmparatorluğu ve Uzak Doğu; Wolf da Almanya, İskandinavya ve Rusya'yı etki alanına almıştır.

İkinci Dünya Savaşının başlarında, Fransa'yı işgal eden Almanlar, Ajans Havas'ı alarak adını "Nazi Haber Ajansı"na dönüştürmüşlerdir. Savaş sonrasında ise diğer Fransız Ajanslarıyla birleşerek Agence France Pres adını almış ve Fransa'nın ulusal ajansı olmuştur.

Wolf Ajansı

1849'da Prusya devlet telgraf hattının Berlin'den Aachen'e bağlanmasıyla, daha önce Havas'da çalışan memurlardan Bernhard Wolf tarafından, Berlin'de ilk telgraf bürosu kurulmuştur. Ticari haberleri, Borsa-Kambiyo rayiçlerini, piyasa hareketlerini izlemek bu büronun başlıca görevi olmuştur. Wolf Haber Ajansı kısa sürede gelişmiş ve Avrupa'nın pek çok ülkesine haber dağıtmıştır.

1865'de komandit ortaklık şeklini alan, 1874'de anonim ortaklık hâline gelen Wolf Ajansı nasyonel-sosyalizm olayına kadar çalışmalarını sürdürmüş, daha sonra Nazi yönetimince D.N.B (Alman Haberler Bürosu) kurulmuştur.

Reuters Haber Ajansı

Alman asıllı Paul Julius Reuter tarafından 1850 yılında kurulmuş, önce adı, "Reuter" olmuş, daha sonra da "Reuters"e dönüştürülmüştür.

Reuter işe, haber taşıyıcı güvercinlerle başlamış, Paris'te Havas Haber Ajansı ile rekabete girişmiş, başarılı olamayınca Aachen'e yerleşmiştir.

Manş Denzine ilk telgraf kablosu döşeyince de 1951 yılında İngiltere'nin başkenti Londra'ya taşınmıştır. Paris'le Londra arasında borsa bilgilerini finans örgütlerine satmaya başlayan Reuters, bugünkü ajans haberciliğinin ve gazeteciliğinin biçimlenmesi ve profesyonelleşmesinde etkili rol oynamıştır.

Kuruluş yılında tamamen özel bir konumda olan, ekonomik haberlere ağırlık veren Reuters Haber Ajansı, daha sonra kooperatif statüsüne kavuşmuş, siyasal haberler de yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

Reuters'in hisseleri Birleşik Krallık, Avustralya ve Yeni Zelanda gazeteleri ile Birleşik Emirliğin elinde bulunmaktadır. Gazeteler, ajans üzerindeki haklarını İngiliz Gazeteciler Derneği, Avustralya Basını ve Yeni Zelanda Basın Derneği aracılığıyla kullanmaktadırlar.

Reuters, Avrupa, Asya, Avustralya, Yeni Zelanda, Kuzey ve Latin Amerika ile Afrika'da haber dağıtımını uyduyla birbirine bağlanmış bilgisayarlar aracılığıyla gerçekleştirmektedirler.

Reuters'in hizmetleri genelde, "Dünya Haberleri" (Dünya kadrosunda 570 gazeteci binden fazla part-time muhabiri vardır), röportaj ve ekonomi haberleri servisleri ile yerine getirmektedir. Ekonomik ve mali konularda Reuters'in verdiği haberler birçok ülkede endüstri, bankacılık ve ticaret sektöründe büyük ilgi görmektedir. Özellikle de ekonomi servisi ünlüdür.

2.2.2. Amerikan Haber Ajansları

Associated Pres (AP)

Kısa adı AP olan Associated Press, uluslararası düzeyde haber dağılımının büyük bir bölümünü elinde tutan ve gazeteciler tarafından yönetilen dünyanın ilk haber ajansıdır.

Süreklilik açısından da dünyanın en eski ajansı olan AP, Amerikan gazetelerinin sahibi bulunduğu bir kooperatif statüsünde yapılandırılmıştır. ABD içinde giderler, belirlenmiş bir tarifeye göre ortak gazeteler arasında bölüşülmekte, söz konusu yayın organları kendi imkânlarıyla sağladıkları haber ve fotoğrafları da ajansa vererek, iletişim ağını ve çeşitliliğini daha da güçlü konuma getirmektedirler.

AP'nin Temeli

New York'da yayımlanan altı büyük gazetenin sahipleri The Sun gazetesinde toplanarak 1848 yılında Avrupa'dan gelecek haberleri sağlayacak bir düzen oluşturulması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Söz konusu altı gazetenin ortaklığında Harbour Press Association Haber Ajansı, kooperatif statüsünde kurularak faaliyete geçmiştir.

Kuruluşundan bir yıl sonra 1849 yılında Boston'da yayımlanan gazeteler de ajansa katılmış, böylece o yıllarda pahalı olan telgraf masrafları, pay sahipleri arasında bölüşülmüştür. Ortaklık 1857'de New York Associated Press adını almış, giderlerini azaltmak için haberlerini başka eyaletlerde yayınlanan gazetelere de satmaya başlamıştır.

Zamanla Ajansın haber sattığı eyaletlerdeki gazeteler de aralarında toplanarak kendilerine özgü haber ajansları kurmuşlardır.

Bu ajanslar, Western Associated Press, New England Associated Press, Southern Associated Press, Philadelphia Associated Press'tir. Bunlarda Western Associated Press, New York Associated Press'in kendilerine haberlerin önemli bir bölümünü vermediğini öne sürerek 1885 tarihinde bağımsız bir kooperatif kurmuş, 1892 tarihinde de adını Associated Press olarak değiştirmiştir. Merkezini İllianis Eyaletine taşıyan ajans, Reuters, Havas, Wolf ile anlaşmalar yapmıştır. ABD'de haber dağıtımının büyük bir bölümünü elinde tutan AP, 1848 yılında Harbour Press Association'la başlayan başarı grafiğini, günümüze değin yükselterek sürdürmüştür.

AP, 1900 yılından itibaren dış bürolar kurmaya ve kendisini geliştirmeye devam etmiş, merkezini New York'a taşıyarak, 1977'de bütün dünya ülkelerine ulaşmayı başarmıştır.

United Press International (UPI)

Kısa adı UPI olan United Press International, önceleri uluslararası haber ajansları içinde yer almasına karşın ekonomik çıkmazlar nedeniyle 1980'li yıllardan itibaren sürekli güç yitirmeye başlamıştır. Hisselerinin tamamına yakını 1990 Yılında Infotechnology adlı şirket tarafından denetim altına alınmış, bu arada New York Times Gazetesi başta olmak üzere önemli abonelerini kaybetmiştir.

UPI son dönemlerde, yeniden canlanmaya başlamış, uluslararası kimliğine kavuşmasa bile ABD'nin en saygın ulusal haber ajansı konumuna gelmiştir. Özellikle, ekonomi ağırlıklı haber ve yorumlarıyla dikkati çekmektedir.

ABD akşam gazetelerinin sahibi olan Edward Wyllis Scripps tarafından 1907 yılında kurulan United Press Association (UPA) UPI'nin temelini oluşturmuştur.

UPI, 1909 yılında William R. Hearts tarafından yaşama geçirilen International Mews Agency (INS) ile United Pres Association (UPA) haber ajanslarının 1958 yılında birleşmeleriyle oluşmuştur. UPI'nin ABD Başkanı John Foster Kennedy'nin 22 Kasım 1963 tarihinde Dallas'ta bir suikast sonucu öldürülmesi haberini dünyaya ilk duyuran Ajans olması kariyerinde önemli bir yer tutmuştur.

UPI, 1972 yılından itibaren haberlerin işlenmesi ve dağıtımında bilgisayar sistemine geçmiştir.

2.3. XX. Yüzyılda Kurulan Haber Ajansları

2.3.1. Agence France Press

Kısa adı AFP olan Agence France Press 1944 yılında Fransa'nın başkenti Paris'te faaliyete geçmiştir.

Ajans Havas'ın geçirdiği sarsıntı ve siyasal durumu nedeniyle statüsünde değişiklik yapılarak kamulaştırılmış ve Agence France Press adını almıştır. Fransa'nın ulusal ajansı kimliğini kazanan AFP, 1957 yılına kadar devlet yardımıyla ayakta durabilmiştir.

Uluslararası haber ajansları içinde seçkin ve güçlü bir yeri olan AFP, 1957 yılında kabul edilen yasa uyarınca özerk kamu kuruluşu haline getirilmiştir. AFP, 1974 yılında teknolojik gelişmelere de ayak uydurarak haberin hızlı biçimde redaksiyonunu ve gönderimini sağlamıştır. Fransa'da 18 bürosu, 100 dolayında da dış temsilciliği bulunmaktadır.

Haberin yanında, fotoğraf, röportaj, radyo-tv bülteni hizmetleri de veren AFP, 46 değişik ülkedeki ulusal ajanslarla da işbirliği içindedir.

2.3.2. Tass-Itar

Kısa adı Tass olan Telegrafnoje Agenstwo Soxjetskovo Haber Ajansı, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesinden önce, 1991'e kadar, dünyanın uluslararası anlamdaki haber ajanslarından birini oluşturmuş ve 2001 yılında da adını Tass-Itar olarak değiştirmiştir. Bu bakımdan söz konusu haber ajansının Tass ve Tass-Itar dönemi olmak üzere iki ayrı süreci vardır.

Tass Haber Ajansı

Sovyet Hükümeti tarafından 1917'de önce bir haber bürosu kurulmuş, daha sonra bu büro 1918'de haber ajansına dönüştürülmüştür. Kimi kaynaklar, Tass Haber Ajansı'nın kuruluş tarihini, haber bürosunun faaliyete geçtiği 1917 yılı olarak kabul etmektedirler.

Merkezi Moskova'da olan Tass, Sovyetler Birliği döneminde, devletin ideolojik görüşünü yansıtan bir anlayışla habercilik yapan Tass, dünyanın birçok yerinde örgütlenmiş, yapılanması da hayli gelişmiştir. Özellikle Sovyetler Blokunda yer alan ülkelerdeki örgütlenmesine daha çok önem verilmiş, bu ülkelerdeki lokal ajanslar, Tass'ın alıcı ya da verici istasyonları şeklinde çalışmışlardır.

Tass Haber Ajansı, devlet tekeline tipik bir örnektir ve SSCB Bakanlar Kuruluna bağlıdır. Genel Müdür ve yardımcıları Bakanlar Kurulunca atanmışlardır. Ülke ve ideoloji aleyhine hiçbir habere bültenlerinde yer vermeyen, merkezi haber ajansı niteliğindedir. Sovyetler Birliği içinde yer alan 14 cumhuriyetin hepsinin ayrı ayrı kendi haber ajansları olmakla birlikte, Tass bunların tümü için merkezi işlev de üstlenmiştir.

Tass, 60 dolayında ülkeden haber toplamış, yaklaşık 40 ülkeye haber geçmiştir. Yurt içi bültenlerinde Rusça, yurt dışı yayınlarında ise Rusça, Almanca, İngilizce, İspanyolca ve Fransızca dillerini kullanmıştır.

Tass-Itar Haber Ajansı

Tass-Itar Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan Rusya Federasyonunun haber ajansı niteliğindedir. Birleşik Devletler Topluluğunun haber ajansı olarak da işlevini sürdürmektedir.

Tass-Itar, bugün Tass kadar etkili değildir. Adı yine dünyanın dört büyük uluslararası haber ajansları içinde geçmektedir. Yapılanma, güç ve etkileme sırasındaki yeri dördüncüdür. Tass-Itar haber alış-verişi açısından Reuters, AP ve AFP ile anlaşmalıdır.

UYGULAMA FAALİYETİ

İşlem Basamakları	Öneriler
➤ İlk günlük gazeteleri, günümüz gazeteleri ile karşılaştırınız.	➤ İlgili olunuz. ➤ Araştırmacı olunuz.
➤ Muhalefet gazeteciliği ve edebi gazeteciliğin doğuş sürecini inceleyerek, siyasi yönetimlerin basının gelişimi üzerindeki etkisini analiz ediniz.	➤ Çok yönlü düşününüz. ➤ Analiz ve sentez yapınız. ➤ Titiz ve düzenli çalışınız
➤ Gazetelere ilanın giriş sürecini inceleyiniz.	➤ Titiz ve düzenli çalışınız.
➤ İlk haber ajanslarının, çalışma yöntemleri ve dünya üzerindeki etkilerini, günümüzdeki haber ajansları ile karşılaştırınız.	➤ Elde ettiğiniz bilgileri yorumlayınız.

DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

Aşağıda hazırlanan değerlendirme ölçeğine göre kendiniz ya da arkadaşınızın yaptığı çalışmayı değerlendiriniz. Gerçekleşme düzeyine göre “Evet / Hayır“ seçeneklerinden uygun olan kutucuğu işaretleyiniz.

Gözlenecek Davranışlar	Evet	Hayır
İlk günlük gazeteleri, günümüz gazeteleri ile karşılaştırdınız mı?		
Muhalefet gazeteciliği ve edebi gazeteciliğin doğuş sürecini inceleyerek, siyasi yönetimlerin basının gelişimi üzerindeki etkisini analiz ettiniz mi?		
Gazetelere ilanın giriş sürecini incelediniz mi?		
İlk haber ajanslarının, çalışma yöntemleri ve dünya üzerindeki etkilerini, günümüzdeki haber ajansları ile karşılaştırdınız mı?		

Cevaplarınızda “Hayır” seçeneği işaretli ise ilgili faaliyete dönerek tekrar ediniz.

Cevaplarınızın tümü “Evet” ise bir sonraki faaliyete geçebilirsiniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

ÖLÇME SORULARI

Aşağıdaki soruları dikkatlice okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi haber ajanslarının doğuş nedenlerinden biri **değildir**?
A) Olayların gelişmesi
B) Haber Maliyetlerinin artması
C) Sansür
D) Teknolojik gelişim ve yenilikler
2. Aşağıdakilerden hangisi Amerikan haber ajansıdır?
A) AFP
B) Itar Tass
C) Reuters
D) AP

Aşağıda verilen ifadelerde boş bırakılan yerleri uygun kelimelerle doldurunuz.

3. Dünyanın ilk haber ajansı.....haber ajansıdır.
4. Manş Denizi'ne ilk telgraf kablosunuhaber ajansı döşemiştir.
5. XVIII. yüzyılda basın hareketleri yönündenöncü konumdadır.
6. Avrupa uygarlığının kesin çizgilerle kurulduğu XVIII. yüzyılolarak nitelendirilmektedir.

Aşağıda verilen ifadelerin sonundaki boşluğa doğru ise (D) yanlış ise (Y) koyunuz.

7. XVIII. yüzyılda Fransız basını özgürlükten yoksundur. (D) (Y)
8. Almanya'da XVIII. Yüzyılda sansür çok şiddetli olduğu için siyasal haber gazeteciliği değil, edebi gazetecilik doğup gelişmiştir. (D) (Y)
9. Gazetelere ilanı ilk kez Fransız gazeteleri koymuştur. (D) (Y)
10. Tass-Itar Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan Rusya Federasyonunun haber ajansı niteliğindedir. (D) (Y)

MODÜL DEĞERLENDİRME

Modülü bitirdiniz.

Modül sonunda kazanacağınız yeterliliği kazanıp kazanmayacağınızı ölçen bir ölçme aracı öğretmeniniz tarafından hazırlanarak size uygulanacaktır.

Bu uygulama sonucunda bir üst modüle geçip geçmeyeceğiniz size öğretmeniniz tarafından bildirilecektir.

CEVAP ANAHTARLARI

ÖĞRENME FAALİYETİ-1 CEVAP ANAHTARI

1	D
2	B
3	C
4	XVI.
5	Yunanlılar
6	Parşömen
7	Doğru
8	Yanlış
9	Doğru

ÖĞRENME FAALİYETİ-2 CEVAP ANAHTARI

1	C
2	D
3	Havas
4	Reuters
5	İngiltere
6	Aydınlık Çağ
7	Doğru
8	Doğru
9	Yanlış
10	Doğru

KAYNAKÇA

- BÜLBÜL Rıdvan, **Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.
- İNUĞUR Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- <http://www.netyorum.com/sayi/41/20001005-02.htm>
- <http://stu.inonu.edu.tr/~f0399191/hiyeroglif2.jpg>
- <http://images.google.com.tr/imgres?imgurl=http://www.tombak.com.tr/sayi25/papirus.gif&imgrefurl=http://www.tombak.com.tr/sayi25/papirus.htm&h=291&w=351&sz=65&hl=tr&start=3&tbnid=bazAspGbZIRbAM:&tbnh=99&tbnw=120&prev=/images%3Fq%3Dpaper%25C3%25BCs%26svnum%3D10%26hl%3Dtr%26sa%3DN>
- <http://www.loc.gov/rr/rarebook/guide/ra011001.jpg>
- www.uh.edu/engines/gutpress.jpg